

COMPETENȚA ÎN MATERIE DE MOȘTENIRE

JURISDICTION IN INHERITANCE MATTER

Veaceslav BOTNARI, doctorand, lector,
Universitatea de Stat din Moldova

Abstract: Jurisdiction in inheritance matter suffered some serious changes after Law nr.133 from 15.11.2018 took force. This way the procedural law has a new article regulating the jurisdiction in matter of inheritance, which has to be used with priority from all other regulations in matter of jurisdiction. The same law provides some new regulations on jurisdiction when the disputed inheritance case could involve jurisdiction of several different states.

Cuvinte-cheie: *competență, moștenire, procedură civilă, succesiune, proces civil.*

Modificările la Codul de procedură civilă operate prin Legea nr. 133 din 15.11.2018 privind modernizarea Codului Civil și modificarea unor acte legislative au rămas într-o anumită măsură fără atenția cuvenită din partea practicienilor. Posibil aceasta se datorează faptului că această lege în cea mai mare parte s-a referit la modernizarea Codului Civil. Evident modificările numeroase la Codul Civil deși au intrat în vigoare abia la 01.03.2019, au fost puse pe prim plan, în comparație cu cele operate în Codul de procedură civilă, care au intrat în vigoare la 14.01.2019.

Astfel, în partea ce privește Codul de Procedură Civilă, prin Legea nr. 133 din 15.11.2018 pe lângă introducerea unor noi categorii de proceduri civile cum ar fi acțiunile posesorii sau acțiunile în uzucapiunea unui bun, s-au introdus și norme care reglementează raporturile procesuale civile în cauzele cu privire la moștenire.

În prezenta lucrare se va realiza o scurtă incursiune în modificările Codului de procedură civilă intrate în vigoare la 14.01.2019 ce se referă la moștenire.

În acest mod considerăm benefică completarea Codului de Procedură Civilă cu articolul 41¹ care a venit să reglementeze în mod distinct competența jurisdicțională a instanțelor judecătorești în categoriile de cauze civile ce pot apărea în materie de moștenire.

Prin alin.1 a articolului menționat s-a oferit în competența instanței de la locul deschiderii succesiunii acele cauze civile privind:

- a) dreptul la moștenire, mărimea cotei succesoriale, precum și privind acceptarea moștenirii sau renunțarea la moștenire;
- b) privind constatarea nedemnității;
- c) ale moștenitorului față de posesorul masei succesoriale (petiția de ereditate);

- d) privind nevalabilitatea dispozițiilor testamentare;
- e) cu privire la partajul masei succesoriale
- f) întemeiate pe dreptul rezultat dintr-un legat sau o sarcină testamentară.

Până la aceste modificări practicienii atestau anumite dificultăți în determinarea instanței competente în litigiile cu privire la moștenire. Spre exemplu la contestarea testamentului prin care defunctul s-a expus asupra unui imobil, exista atât ipoteza depunerii acțiunii la locul deschiderii succesiunii, cât și la locul aflării bunului imobil.

Prin introducerea unei reglementări exprese cu privire la aceste categorii de cauze, considerăm că s-au epuizat eventualele disensiuni ce pot apărea la stabilirea competenței instanței de judecată în litigii ce se referă la moștenire.

Trebuie să atragem atenția și asupra faptului că dispozițiile alineatului 1 din noul articol 41¹ sunt prioritare în comparație cu cele de la art. 40 CPC. Astfel avem o excepție de la competența excepțională prevăzută de art. 40 Cod de Procedură Civilă.

În continuare atragem atenția asupra alineatului 3 din art.41¹ Cod de Procedură Civilă care indică că:

*”Acțiunile creditorilor defunctului și ale altor creditori ai masei succesoriale se înaintează în instanța de la locul deschiderii moștenirii. Această regulă nu exclude competența altor instanțe, la alegerea reclamantului conform art.39, și nu înlătură competența excepțională conform art.40.”*Prima propoziție confirmă regula prevăzută anterior la art. 40 alineat 4 Cod de Procedură Civilă, însă cea de-a doua propoziție permite reclamantului să facă uz și de prevederile articolului 39 Cod de Procedură Civilă, precum și indică că în acest caz poate fi aplicat, dacă este cazul și articolul 40 Cod de Procedură Civilă, situația care evident va exclude prevederile art. 39. Deci, pentru aplicarea corectă a alineatului 3 din art.41¹ Cod de Procedură Civilă trebuie inițial să identificăm dacă pentru categoria respectivă de cauze nu este aplicabil articolul 40 Cod de Procedură Civilă. În cazul în care acest articol nu este aplicabil, atunci competență este instanța de la locul deschiderii succesiunii, și, dacă litigiul poate fi încadrat și în una dintre categoriile prevăzute de articolul 30 Cod de Procedură Civilă atunci reclamantul are posibilitatea de a alege între instanța de la locul deschiderii succesiunii și variantele oferite de articolul 39 Cod de Procedură Civilă.

Și în această privință considerăm reușită opțiunea legiuitorului, or, categoria de acțiuni pentru care se reglementează competența la alineatului 3 din art.41¹ Cod de Procedură Civilă sunt de facto acțiuni civile clasice, cu excepția faptului că debitorul obligației a decedat înainte de depunerea acțiunii. Astfel, dacă creditorii ar fi reușit să depună acțiunea înainte de decesul debitorului atunci creditorii ar fi abordat competența inițial prin aplicarea articolului 40 Cod de Procedură Civilă, iar în cazul în care el nu este aplicabil ar fi făcut uz de prevederile artico-

lelor 38 și 39 Cod de Procedură Civilă. În acest caz, chiar și decesul ulterior al debitorului nu ar fi modificat competența instanței.

Prin noua regulă se menține aceeași situație, și anume inițial se verifică aplicabilitatea articolului 40 Cod de Procedură Civilă. În cazul excluderii competenței excepționale conform articolului 40 Cod de Procedură Civilă acțiunea se va depune la locul deschiderii succesiunii, care de altfel este de regulă domiciliul defunctului debitor, în coroborare cu art. 39 Cod de Procedură Civilă, care în anumite categorii de cauze permite inițierea acțiunii civile și în alte instanțe. Deci legiuitorul a menținut pentru creditorii practic aceleași reguli de competență care ar fi fost valabile și în cazul înaintării acțiunii atunci când debitorul ar fi fost în viață.

Continuând examinarea art. 41¹ Cod de Procedură Civilă constatăm la alineatul 4 și soluția prevăzută de legiuitor pentru situația când locul deschiderii succesiunii este înafara Republicii Moldova, însă instanțele Republicii Moldova au competență jurisdicțională asupra pricinii. În acest caz, legiuitorul a determinat destul de clar posibilitatea înaintării acțiunilor în materie de moștenire fie la locul aflării majorității bunurilor fie la domiciliul sau sediul pârâtului.

Abordând competența în materie de moștenire nu putem trece cu vederea și prevederile introduse în articolele 462¹-462⁷ Cod de Procedură Civilă care determină reguli de competență în cauzele cu elemente de extraneitate.

Astfel regula generală este expusă la articolul 462¹ Cod de Procedură Civilă și stabilește că instanțele Republicii Moldova sunt competente în procesele cu privire la moștenire atunci când locul deschiderii moștenirii se află pe teritoriul Republicii Moldova.

O noutate în această materie este stabilită la articolul 462² Cod de Procedură Civilă și oferă posibilitatea părților vizate într-o eventuală cauză cu privire la moștenire de a stabili competența exclusivă a instanțelor din Republica Moldova asupra chestiunilor ce vizează moștenirea, cu condiția că defunctul a ales legea Republicii Moldova să guverneze moștenirea sa. Această posibilitate este în mod evident operabilă doar atunci când respectiva cauză ar putea fi examinată și în afara Republicii Moldova, în caz contrar, cu sau fără acordul succesorilor – potențiali participanți la un proces civil în materie de moștenire – cauza va fi în competența Republicii Moldova.

O novație juridică putem găsi la articolul 462³ Cod de Procedură Civilă, unde legiuitorul introduce un termen nou – ”*declinare de competență*” în favoarea unei instanțe străine. Este de menționat la acest capitol că în Codului de Procedură Civilă nu mai găsim nicăieri această noțiune decât în acest nou articol. Nici-o definiție și nici-un efect al acestei instituții nu se regăsește în Cod.

Conform normei citate, instanța poate sau trebuie să își decline competența în următoarele cazuri:

”a) poate, la solicitarea unei părți la proces, să își decline competența în cazul în care consideră că instanțele judecătorești din statul pentru a cărui lege s-a optat sânt mai competente să hotărască cu privire la moștenire, având în vedere natura acesteia, precum reședința obișnuită a părților și locul unde sânt situate bunurile; sau

b) este obligată să își decline competența în cazul în care părțile au convenit, în conformitate cu art.462², să confere competența instanțelor judecătorești din statul străin pentru a cărui lege s-a optat.”

La examinarea celor două cazuri în care instanța își poate declina competența putem observa o primă exprimare în opinia noastră deficitară în conținutul normei de la lit.a), și anume cum trebuie să fie apreciat nivelul de competență al instanței naționale în coraport cu competența instanței străine pentru a considera că cea străină este mai competentă. De principiu trebuie să constatăm că o instanță nu poate fi doar puțin competentă. Ea fie este competentă, fie nu este. În cazul în care instanța nu este competentă, aceasta are opțiunea de a refuza acțiunea fără a aborda aceste chestiuni, sau dacă cererea ea poate fi încetată având în vedere că acțiunea nu este de competența instanțelor din Republica Moldova. Dacă acțiunea este totuși de competența instanțelor din Moldova și, reclamantul a decis inițierea cauzei anume în instanța Republicii Moldova respectând normele de competență și alegând o instanță competentă, atunci nu vedem o justificare plauzibilă pentru ca instanța să își decline competența, lipsind reclamantul de dreptul său de a alege o instanță competentă, instituită potrivit legii care să îi examineze cauza. Unicul argument pe care am putea să îl acceptăm într-o asemenea situație ar fi solicitarea tuturor părților, inclusiv ar reclamantului, așa cum se procedează în cazurile reglementate de articolul 43 alineat 2 litera c) Cod de Procedură Civilă.

O altă întrebare care apare în mod firesc se referă la efectele *”declinării de competență”*.

Aparent am putea spune că în măsura în care instanța națională consideră că nici-o instanță din Republica Moldova nu este competentă să examineze respectiva cauză, care este de competența unei instanțe străine, am putea afirma că este aplicabil articolul 169 lit.a) Cod de Procedură Civilă care reprezintă soluția procesuală pe care trebuie să o adopte instanța atunci când constată că instanțelor judecătorești le lipsește competența generală într-o cauză civilă. Dar legiuitorul a operat cu o altă noțiune – declinare, și considerăm noi, aplicarea prin analogie, extensivă a sancțiunilor procesuale este inadmisibilă. Mai mult ca atât, soluția de refuz este exclusă și prin formula *”mai competentă”*, ceea ce ar însemna că și instanța națională este competentă. Deci, nu putem afirma că declinarea de competență are aceleași efecte ca și refuzul în primirea cererii de chemare în judecată. Utilizând aceeași logică se exclude și soluția de încetare a procesului conform art. 265 litera a) Cod de Procedură Civilă.

La fel, trebuie să menționăm că declinarea de competență nu poate fi asimilată nici cu instituția strămutării cauzei reglementată de art. 43 Cod de Procedură Civilă, instituție care operează doar între instanțele naționale.

Astfel în opinia noastră, declinarea de competență reprezintă o instituție nouă, diferită de oricare alte instituții ale procesului civil. Ea se va dispune printr-o încheiere, care va putea fi contestată cu recurs în ordine generală prevăzută pentru încheierile care fac imposibilă desfășurarea de mai departe a procesului.

Această nouă instituție nu exclude dreptul persoanei de a se adresa repetat în aceeași instanță, cu aceeași acțiune. Este evident că la noua examinare instanța va putea din nou să-și decline competența, dar nu va fi obligată să o facă. Mai mult ca atât, posibilitatea persoanei de a se adresa din nou la aceeași instanță cu aceeași acțiune este dictată și de faptul că instanța străină s-ar putea să se declare incompetentă în pofida faptului că instanța din Republica Moldova a considerat-o mai competentă. Astfel, la revenirea cu acțiunea către instanța din Republica Moldova și la prezentarea unei asemenea dispoziții a instanței străine, considerăm noi că instanța națională va fi lipsită de dreptul de a-și declina competența.

În continuare, legiuitorul prin 462⁴– 462⁶ Cod de Procedură Civilă instituie trei categorii de competență:

I. Competența în cazul în care s-a optat pentru o lege în materie de moștenire – care instituie competența instanțelor Republicii Moldova atunci când legea Republicii Moldova a fost aleasă de defunct să guverneze moștenirea și când este prezentă una dintre următoarele situații: 1. o instanță de judecată dintr-un stat străin sesizată anterior și-a declinat competența cu privire la aceeași cauză în temeiul împrejurărilor prevăzute la art.462³; 2.părțile la proces au convenit, în conformitate cu art.462², să ofere competența instanțelor judecătorești naționale; sau 3.părțile la proces au recunoscut în mod expres competența instanței judecătorești naționale.

II. Competența întemeiată pe înfățișare în materie de moștenire – este reglementată la articolului 462⁵ Cod de Procedură Civilă și prevede că *”(1) În cazul în care, în cursul desfășurării procesului în fața instanței judecătorești naționale care își exercită competența în temeiul art.462⁴, rezultă că nu toate părțile au fost și părți la acordul de alegere a instanței competente, instanța continuă să își exercite competența dacă aceste părți se înfățișează fără a contesta competența instanței.*

(2) În cazul în care părțile care nu au fost părți la acordul de alegere a instanței competente contestă competența instanței judecătorești menționate la alin.(1), instanța își declină competența. În această situație, competența de a hotărî cu privire la succesiune revine instanțelor judecătorești competente în temeiul art.462¹ sau al art.462⁶. ”

Din analiza acestui articol, constatăm că, deși în alineatul 1 se face trimitere la întreg articolul 462⁴Cod de Procedură Civilă, de fapt este vorba doar despre

lit.b) a acestui ultim articol, celelalte două norme din literele a) și c) ale articolului 462⁴ Cod de Procedură Civilă nefiind pasibile să circumscrie deplin articolului 462⁴ Cod de Procedură Civilă

Mai trebuie să constatăm și faptul că instanța națională își va declina competența doar dacă părțile vor cere acest lucru în mod expres, instanța nefiind în drept să își decline competența din oficiu, chiar dacă sesizează faptul că nu toate părțile procesului sunt parte la acordul de stabilire a competenței instanței.

III. Competența subsidiară în materie de moștenire este reglementată la art. care prevede că:

”(1) În cazul în care reședința obișnuită a celui care a lăsat moștenirea în momentul decesului nu este situată în Republica Moldova, instanțele judecătorești naționale sînt competente să se pronunțe asupra moștenirii, dacă în Republica Moldova sînt situate bunuri care fac parte din masa succesorală, în măsura în care:

a) cel care a lăsat moștenirea avea cetățenia Republicii Moldova la data decesului;

b) dacă nu este îndeplinită condiția prevăzută la lit.a), cel care a lăsat moștenirea își avea anterior reședința obișnuită în Republica Moldova, cu condiția ca, în momentul sesizării instanței, să nu fi trecut mai mult de 5 ani de la schimbarea reședinței obișnuite.

(2) În cazul în care nu sînt întrunite condițiile prevăzute la alin.(1), instanțele judecătorești naționale sînt competente să se pronunțe asupra bunurilor care fac parte din masa succesorală și sînt situate pe teritoriul Republicii Moldova.”

În continuare potrivit art. 462⁷ Cod de Procedură Civilă este limitat dreptul instanțelor naționale de a se expune asupra unor bunuri aflate într-un alt stat, dacă hotărârea emisă nu va fi recunoscută și nu va fi executorie pe teritoriul aceluși stat. Legiuitorul operează cu formula *”...instanța de judecată națională ... poate decide să nu se pronunțe ...”*. Care totuși ar trebuie să fie acțiunile procesuale ale instanței cu privire la o solicitare ale părților pentru care este aplicabil acest articol nu este clar. Ce anume ar trebuie să întreprindă instanța atunci când decide de a nu se pronunța. În opinia noastră, atât timp cât legea nu va indica careva acțiuni procesuale mai detaliate, judecătorul va trebuie în actul său de dispoziție să utilizeze anume formula indicată în textul articolului 462⁷ Cod de Procedură Civilă – *”instanța de judecată decide să nu se pronunțe asupra”*, oferind argumentele de rigoare în motivarea hotărârii sale.

Cu toate că subiectul examinat ridică anumite dificultăți de aplicare și posibil nu a fost epuizat, apreciem ca fiind oportune aceste noi reglementări care, spre deosebire de situația anterioară, cel puțin oferă instrumente procesuale suficiente participanților la proces pentru a-și apăra eficient drepturile sale în materie de moștenire.

Referințe bibliografice:

1. Codul de Procedură Civilă al Republicii Moldova nr. 225 din 30.03.2003, republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 142-148 din 04.05.2018;
2. Codul Civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002., republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.66-75 din 01.03.2019.